

Tæt på døden

Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund

Nr. 12, 2010

Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund

Nr. 12: *Tæt på døden*

© 2010 forfatterne og udgiverne.

Redaktion:

Mette Bech Risør (ansv.), Forsningsklinikken for Funktionelle Lidelser, Århus Sygehus
Torsten Risør, Forskningsenheden for Almen Praksis, Aarhus Universitet
Gitte Wind, VIA University College, Århus
Lotte Meinert, Institut for Antropologi og Etnografi, Aarhus Universitet
Marianne Rosendal, Forskningsenheden for Almen Praksis, Aarhus Universitet
Peter Vedsted, Forskningsenheden for Almen Praksis, Aarhus Universitet
Ann Dorrit Guassora, Forskningsenheden for Almen Praksis, Københavns Universitet
Susanne Reventlow, Forskningsenheden for Almen Praksis, Københavns Universitet

Gæsteredaktør:

Mette Asbjørn Neergaard, Forskningsenheden for Almen Praksis, Aarhus Universitet

Peer review foretages af et tværvidenskabeligt panel bestående af bl.a. læger, antropologer, filosoffer, historikere, psykologer og sociologer.

Proof: Thomas Christian Mikkelsen.

Layout og prepress: Jens Kirkeby, Aarhus Universitet, Moesgård.

Tryk: Werks Offset, Højbjerg.

Udgiver:

Foreningen Medicinsk Antropologisk Forum,
Afd. for Antropologi og Etnografi, Aarhus Universitet, Moesgård, 8270 Højbjerg.

Bestilling, abonnement, henvendelser og hjemmeside:

Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund.
Afd. for Antropologi og Etnografi, Aarhus Universitet, Moesgård, 8270 Højbjerg
Torsdag kl. 9-12, tlf. 89424597, email: sygdomogsamfund@hum.au.dk
www.sygdomogsamfund.dk

ISSN: 1604-3405

Tidsskriftet er udgivet med støtte fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.

Formål:

Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund er et tværfagligt tidsskrift, der tager udgangspunkt i medicinsk antropologi. Tidsskriftet har til formål at fremme og udvikle den forskning, der ligger i grænsfeltet mellem sundhedsvidenskab og humaniora/samfundsvidenskab. Tidsskriftets målsætning er at fungere som et forum, hvor disse fag kan mødes og inspirere hinanden – epistemologisk, metodisk og teoretisk – i forskellige forskningssammenhænge. Tidsskriftet formidler den debat og teoretiske udvikling, der foregår i de voksende faglige samarbejds- og forskningsinitiativer, der udspringer af dette grænsfelt. Tidsskriftet henvender sig til alle med interesse for forskning i sygdom og samfund og i særlig grad til sundhedsmedarbejdere i forsknings- og undervisningssammenhæng med forbindelse til tværfaglige miljøer.

Aims and scopes

The Journal for Research in Sickness and Society is an interdisciplinary journal which has a theoretical background in medical anthropology. The aim and purpose of the journal is to promote and develop research in the borderland between the health sciences and the humanities/the social sciences. The goal of the journal is to function as a forum in which these disciplines may meet and inspire each other – epistemologically, methodologically and theoretically. The journal conveys the debate and theoretical development which takes place in the growing collaboration and research initiatives emerging from this borderland. The journal addresses all with an interest in research in sickness and society and especially health professionals working with education and/or research in interdisciplinary institutions.

Indhold

Mette Asbjørn Neergaard og Marianne Rosendal

Introduktion 5

Tove Vejlgård

Indsatsen overfor alvorligt syge og døende set fra et sundhedsfagligt perspektiv 11

Michael Hviid Jacobsen

Thanatosociologi – træk af en udviklingshistorik og tilstandsrapport 23

Marie Konge Nielsen

Det gode liv før døden 51

Susan Rydahl-Hansen

Lidelsens udtryksformer og vilkår - som beskrevet af uhelbredeligt kræftsyge patienter 75

Mette Raunkjær

At tale om døden – forskelle og ligheder mellem konteksten plejehjem og eget hjem 97

Niels Christian Hvidt

Patienters tro på guddommelig indgriben ved livstruende sygdom – en positiv eller en negativ ressource? 119

Cecilie Rubow og Christine Tind Johannessen-Henry

Variationer af liv i døden: Transcendenser i hverdagslivets (nye) polydoksi 135

Mai-Britt Guldin

De store teoriers fald. Træk af sorgteori gennem tiden 155

Abstracts in English 175

Forfatterliste 181

Skrivevejledning 185

Beskrivelse af nummer 13 188

Det gode liv før døden

Marie Konge Nielsen

Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet, mkn@crf.au.dk

Nielsen, M.K. (2010). "Det gode liv før døden«. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, nr. 12, 51-73.

Hvilke holdninger til at blive ældre og til at blive gammel er repræsenteret i en dansk sammenhæng? Hvilke forventninger og ønsker eksisterer til »det gode liv« som gammel? Og hvad siger disse forestillinger om »det gode liv« som gammel om forestillinger om livet lige før døden og om selve døden?

Baseret på etnografisk materiale fra en dansk sammenhæng præsenterer artiklen konklusioner om en ideal forestilling om "et godt liv" som gammel. Til denne ideal forestilling hører værdierne aktivitet, uafhængighed, autonomi, værdighed, familiesamvær og frihed. Med inspiration fra et livsløbsperspektiv argumenteres der for, at alderdommen ikke kan ses løsrevet fra vores tidligere liv. I stedet afspejler den det levede liv og de sociale og kulturelle forhold som vi har været en del af. Når vi taler om »det gode liv« i alderdommen, kan det udledes, at forestillinger om døden også er rodfæstet i den enkeltes livsløb.

Indledning

Anskuet i en international sammenhæng har forskere delt sig i to retninger i forhold til spørgsmålet om »et godt liv« i alderdommen (Smith, Maier & Jopp, 2002). Den ene retning har drejet sig om individets materielle ressourcer og den anden

individets livsfilosofi og dispositioner. Den første retning findes hovedsageligt indenfor sociologi og økonomi (som for eksempel har beskæftiget sig med emner som boligforhold og adgang til sundhedssystemet). Den anden retning, med fokus på individets subjektive erfaringer med livet, er hovedsageligt blevet varetaget af psykologer.

Flere forskere ser dog generelt en tendens til at forskning i alder og aldring har været mere orienteret mod problemer end mod teori (Higgs, Hyde, Wiggins & Blane 2003; Philipson & Baars 2007). I relation til »succesfuld aldring« eller »livskvalitet« i alderdommen påpeges at svagheden har været fraværet af en sammenhængende og gennemstrømmende sociologisk, psykologisk eller filosofisk teoridannelse (Higgs, Hyde, Wiggins & Blane 2003: 239). Forskning i ældrebefolkningen har været optaget af målinger af helbred og sygdom, som lig med livskvalitet. Philipson & Baars (2007: 70) inddeler de europæiske og nordamerikanske perspektiver på alder således:

Aldring forstået som et individuelt og socialt problem (fra de sene 1940'er til 1960'er)

Aldring behandlet som et økonomisk og arbejdsmæssigt problem (fra 1970'erne til 1980'erne)

Aldring »konstrueret« som et globalt problem og anliggende (fra 1990'erne og frem)

Denne artikel er baseret på en undersøgelse som blev lavet i Danmark i 2004 og afsluttet i 2006.¹

Formålet med undersøgelsen var at afdække hvilke holdninger udvalgte danskere har til at blive ældre og til at blive gamle. Et andet formål - og i øvrigt en ganske uadskillelig del i forhold til førnævnte holdningsspørgsmål - var hvilke forventninger og ønsker den enkelte havde til »et godt liv« som gammel.

Anskuet i en dansk sammenhæng var denne problemstilling kun sparsomt undersøgt tidligere. Der var studier som forholdt sig til ældre menneskers opfattelser af at ældes eller forholdt sig til, hvordan kulturen og sproget konstruerer vore opfattelser af at være gammel, men der havde ikke været særlig megen fokus på alder som kulturelt perspektiv.² Det vil sige studier af aldersopfattelser, som præget af en dybtliggende kulturel indforståethed, hvor vores selvfølgelige forestillinger om naturlighed og biologisering kontekstualiseres (Blaakilde 2004: 68).

Henning Kirk har i sin doktordisputats fra 1995 »Da alderen blev en diagnose« beskæftiget sig med udviklingen indenfor lægevidenskaben. Midt i 1800-tallet begyndte lægerne at beskrive aldring og alderdommens sygdomme som et særligt lægevidenskabeligt emne. Lægevidenskaben bidrog hermed til en sygeliggørelse

af aldring og alderdom, også kaldet *biomedikaliseringen*. Indenfor den mere kulturgerontologiske tilgang skal også nævnes A. L. Blaakildes arbejde »Den store fortælling om alderdommen« (1999) og hendes senere arbejde om kronologiserings betydning for forestillinger om alder (2004). Der eksisterede imidlertid kun meget få undersøgelser blandt et bredt udsnit af den danske befolkning (og ikke kun ældre) baseret primært på kvalitativt materiale, som beskæftigede sig med et »godt liv« som gammel.³ Opdragiverne⁴ til undersøgelsen om »det gode liv« som gammel havde imidlertid en interesse i at finde frem til hvad der rører sig i befolkningen mere generelt – hvilke ønsker, drømme og utopier er til stede. Samtidig var interessen også samlet omkring hvorvidt de adspurgte danskeres drømme og ønsker afspejles i den førte ældrepolitik.

I løbet af undersøgelsen, dvs. i forbindelse med bearbejdningen og tolkningen af materialet og ikke i forbindelse med udformningen af spørgeguides, blev to af hinanden afhængige størrelser mere og mere tydelige, nemlig samspillet mellem empirien og et bestemt analytisk perspektiv. Det første var at selvom de interviewede blev opfordret til at tænke visionært og utopisk i relation til deres forestillinger om »den gode alderdom«, så så de deres alderdom i umiddelbar forlængelse af deres tidligere liv. Havde den enkelte, hvad han eller hun på det tidspunkt interviewet blev lavet et godt liv, var ønsket at dette liv måtte fortsætte fremover. De medvirkende havde vanskeligt ved at se sig selv løsrevet fra såvel deres personlige liv og de kulturelle og samfundsmæssige rammer, hvilket også prægede deres tanker om tiden fremover. Det andet forhold, det analytiske perspektiv, som udkrystalliserede sig, var, at forklaringen på dette fænomen kan findes i et livsløbsperspektiv. Livsløbstilgangen tager sigte på at kontekstualisere de interviewedes livsverden i tid og rum. Nok er der i denne sammenhæng ikke tale om et eksplicit perspektiv på døden, men det liv vi forventer at leve før og lige før døden. Perspektivet kan imidlertid være med til at løfte sløret for, hvad vi gør os af tanker i relation til det at være tæt på døden, men samtidig også døden mere generelt anskuet.

Livsløb

En central præmis for livsløbstilgangen er at ingen periode i livet kan forstås isoleret fra menneskers tidligere oplevelser og fra deres håb for fremtiden (Mortimer & Shanahan 2004, xi).

En anden central præmis er at alle perioder i tilværelsen involverer unikke og vigtige udviklingsmæssige erfaringer, og derfor er der ikke en livsfase, som er

vigtigere end en anden (Settersten, 2003:18). Derfor ser livsløbsforskningen på livet som et sammenhængende hele; den man er som ung, midaldrende og gammel reflekterer ens liv og den sociale og kulturelle kontekst, som man er vokset op i (Hagestad, 2002). Alderdommen afspejler muligheder, begrænsninger og valg som er sket gennem mange år.

Eftersom livsløbsforskningen beskæftiger sig med at mennesker udvikler og ændrer sig over tid, bliver tiden altså det centrale, hvad enten det er en kort eller lang periode af livet som studeres, eller det er unge eller gamle, som bliver ældre, der undersøges (Thorsen, 2005: 68). Tiden som en faktor indføres metodisk i studiet af aldringen.⁵

Dette tidsbegreb er tosidigt idet individet forandrer sig i en kontekst, som også til stadighed er under forandring. Med den kendte livsløbsforsker, Glen H. Elders, Jr. ord: "The life course of individuals is embedded in and shaped by the historical times and places they experience over their lifetime« (2003: 64).

Perspektivet kontekstualiseres og opmærksomheden rettes mod at de sociale mønstre eller kulturelle stier, der eksisterer i et livsløb, er resultatet af en historisk proces. Disse normative standarder, som præger vor opfattelse af at blive ældre, er altså hele tiden til forhandling i den forstand at nye mønstre i livsløbet vinder frem.

Men der er tale om inert i kulturen. Fry (2003: 276) sammenligner for eksempel amerikanernes forestillinger om timing (de aldersbetingede normer) for specifikke begivenheder og overgange i livet i 1950'erne med forestillingerne 40 år senere. Det konkluderes i denne undersøgelse at der er tale om en bemærkelsesværdig høj grad af kontinuitet i disse forestillinger.

I det danske samfund eksisterer der også en slags skabelon for hvornår man gør hvad i livet (Blaakilde, 2005: 12).⁶ Som Dannefer og Kelly-Moore skriver så vil der for et givet samfund på ethvert tidspunkt være tale om at alder er kulturelt defineret (2009).⁷ Staten har allerede via diverse aldersgrænser bestemt hvornår børn og unge går i skole, hvornår børn bliver myndige, hvornår man kan gå på efterløn og hvornår man er berettiget til at gå på pension. Endnu sætter biologien også en nedre og en øvre grænse for hvornår kvinder er i den fødedygtige alder.⁸

Der eksisterer en slags skabelon som den enkelte forsøger at agere indenfor. Men der er tale om en vekselvirkning hvor der på den ene side eksisterer en model i et givet samfund, som udgør det normative grundlag og på den anden side individer, der aktivt præger og former dette grundlag gennem deres handlinger (Bourdieu 1987, Berger 1963). Derfor er grundlaget hele tiden til forhandling.

I relation til det normative grundlag har Dale Dannefer (2003) rejst spørgsmålet: Hvis livsløb taler vi om? Han henter sine eksempler fra blandt andet drengebander. Gadedrengebander i L.A. taler om deres bande i positive vendinger og taler om deres valg i forhold til gruppen som positive og det til trods for at dette livsløb ligger meget langt fra, hvad der opfattes som mainstream amerikansk eller højere middelklasse livsløb. Bandemedlemmerne har deres eget »objektive« sæt af livsstadier hvor de bevæger sig op i hierarkiet og ligeledes gennemgår en rite de passage. Lever de så længe at de kommer op i 20'erne vil de blive »rigtige gangstere«. Hvad der skal ske efter de modne 20'ere er der ikke ofret den store opmærksomhed, men interessant i nærværende sammenhæng er, at før-teenagere og teenage bandemedlemmer i bemærkelsesværdig grad er optaget af begravelser – især deres egen!⁹

Når vi beskæftiger os med »døden« og det gode liv før døden, er det væsentligt at medtænke de forskellige livsvilkår og de valg vi har taget og tager i vores tilværelse. Den enkeltes livshorisont eller forventning om antal leveår har altså en afgørende betydning, hvilket siden vil blive udfoldet i forbindelse med de individuelle forløb.

Livsløb og livfaser

Et livsløb består af livsfaser (Blaakilde, 2004: 72). Ofte taler vi om barndom, ungdom, voksendom og alderdom – nærmest som et socialt ur. Selve overgangene mellem faserne er med til at definere nye roller, nye statusser og nye positioner (Thorsen, 2005). De organiserende begreber for livsløbet kaldes livsbaner (*trajectories*) eller overgange (*transitions*) (Elder & Johnson, 2003: 54). Disse overgange er ofte åbenlyst ritualiserede, for eksempel i form af ægteskab, men kan også være skjulte handlinger, som for eksempel seksualdebut (Blaakilde, 2005: 12). Det er her vi viser at vi er i stand til at tage fat på næste fase i tilværelsen (Thorsen, 1997: 10,11). Selve overgangene er ofte betydningsfulde vendepunkter; da vi begyndte at uddanne os, fik arbejde, blev gift, fik barn, gennemgik skilsmissen og oplevede pensioneringen. Det er rollerne, faserne, hændelserne og overgangene, der danner mønstrene i vore liv (ibid.). Disse forestillinger kan også sammenfattes i begrebet »aldersstrukturering« (Fry, 2009: 504).

Meyrowitz taler om en bevægelse mod en mere uformel uni-alder-måde at leve sit liv på (citeret i Featherstone & Hepworth, 1995: 372). Det vil sige, at alder og timing bevæger sig i retning af at blive mere flydende. I dagens Danmark kan det iagttages at nogle vælger at blive skilt som 80-årige, og dernæst at gifte sig igen.

Der er også flere der har trukket sig tilbage fra arbejdsmarkedet på grund af alder, men som så finder vej til landets universiteter i stedet.

Ikke desto mindre er det stadig således at der i de interviews som denne artikel tager afsæt i, eksisterer der en række kulturelle forestillinger om, hvad der hører hver enkelt livsfase til. Denne timing bliver individernes indbyggede »sociale klokker“; det vil sige en alderspassende opførsel (Thorsen, 2005).¹⁰ Med andre ord, når det er blevet et vedtaget dogme i et samfund hvordan et livsløb skal se ud, vil mennesker begynde at se dette forløb som det normale (Bourdieu 1987, Berger, 1963). Det bliver til normative bedømmelser eller til en slags »opskrifter«.¹¹ Livsløbet guides af kulturelle opskrifter, men forbliver alligevel så generelle at de relativt fleksibelt kan implementeres på det individuelle niveau.

Man har tidligere kendt til en forestilling om livet formet som en alderstrappe (Petersen, 2008: 27). Det skal forstås på den måde at vi bevægede os op til et klimaks midt i livet, hvorefter det så uvilkaarligt begyndte at gå ned ad bakke.¹² Forfaldstanken afspejler en overordnet forestilling om alderdommen som præget af afvikling. Et begreb som »succesful ageing« er faktisk udviklet med det formål at komme væk fra et sygdomspræget billede af hvad aldring er (Kirk, 2004). Svagelighed og skrøbelighed kunne komme, men det som en konsekvens af for eksempel sygdom, kriser og negative forventninger, men ikke givet per se.

Som siden vil blive skildret i denne artikel, viser materialet fra den kvalitative undersøgelse generelt, at de adspurgte næppe ser alderdommen som en livsfase, der er værd at trænge efter. På den baggrund er der langt fra tale om en alderdomsdyrkelse, men snarere en forherligelse af den »ungdommelige ældre«. Her kunne man retorisk spørge om dagens ideal om den »ungdommelige ældre« fremmer en generel accept af, at livet på et tidspunkt nærmer sig sin afslutning?

Vi behandler vor rejse i tiden gennem kontinuitet og diskontinuitet. Hvis der kun er diskontinuitet i livet er det det samme som kaos. Er der kun kontinuitet er det umuligt at fortælle tiden, fordi vi er ude af stand til at begribe den. Uden ændringer og stabilitet har vi ikke mulighed for at erfare tiden og i endnu mindre grad mulighed for at fortolke den (Fry, 2003: 272). Dette bidrag afspejler ikke kun den fælles fortælling om det gode liv før døden, men også individuelle fortællinger om erfaringer med livet tæt på døden.

Metode

Artiklen baserer sig på 33 interviews med danskere i alderen fra 19 til 99 år.¹³ Der er blevet interviewet 20 kvinder og 13 mænd. Af disse havde en kvinde og

to mænd anden etnisk oprindelse end dansk. Udvælgelsen blev foretaget på baggrund af et forskellighedsprincip og der er taget højde for forskellige sociokulturelle parametre som køn, alder, uddannelsesniveau, beskæftigelse, familiesituation, geografisk tilhørsforhold og etnicitet. Interviewene foregik hovedsageligt i de interviewedes private hjem. Enkelte blev dog interviewet på Institut for Statskundskab, Syddansk Universitet, som husede projektet.

De deltagende blev udvalgt gennem metoden »snowball sampling»; det vil sige gennem kontakters kontakter eller nogle, der kender nogle. Nogle af de deltagende blev udvalgt på baggrund af avisartikler, hvor emner som var relevante for »et godt liv« som gammel blev udfoldet. Sidst skal det også nævnes at enkelte foreninger blev kontaktet med det formål at finde personer med en bestemt profil, for eksempel i relation til et specifikt handicap.

En spørgeguide blev anvendt i forbindelse med interviewene. Spørgeguiden var delt i to sektioner. Den ene sektion handlede om holdninger til alder, alderdom og ældre mennesker. Den anden sektion handlede om ens personlige forventninger til og ønsker for et »godt liv« som gammel; såsom forventninger til arbejde, økonomisk formåen, parforhold/kærlighedsliv, boligsituation, sociale relationer, fritidsinteresser og drømme.¹⁴

At interviewe er altid meget afhængig af hvorledes interaktionen mellem den interviewede og den der interviewer udvikler sig. Nogle af interviewene i dette projekt kan karakteriseres som semistrukturerede interviews. Andre interviews udviklede sig til at blive mere livshistorieorienterede. Mønstret er at jo ældre de interviewede var, jo mere vægt blev der lagt på narrativer om det levede liv. Alle interviews er blevet optaget og dernæst skrevet ud ord for ord.

En væsentlig definition på kvalitativ metode er, at de væsentligste kategorier ikke er defineret af forskeren på forhånd (Dahler-Larsen, 2002). Baseret på tilgangen »grounded theory« (Glaser & Strauss, 1967) er der blevet destilleret begrebslige kategorier i interviewmaterialet. I selve den færdigt bearbejdede tekst har intentionen været at bevare interviewudsagn, således at de konkrete personer af kød og blod ikke forsvinder i rene teoretiske abstraktioner.

At der i selve udvælgelsen af interviewpersoner var en opmærksomhed rettet mod forskellighed er befordrende for at have blik for selve materialets mangfoldighed. Livsløbsforskningen lægger også vægt på dobbeltperspektivet, hvor den »lille« historie altid forbindes til den »store« historie, men netop forskellighed er den velegnet til at forklare. I udgangspunktet er ambitionen for livsløbsorienteret forskning at relatere individets historie til samfundets historie og i højere og højere grad også til den globale historie. Ifølge Dannefer & Kelley-Moore (2009)

er det ikke altid let at inkorporere den lille og den store historie i et gensidigt forhold hvor de tildeles et jævnbrydigt forhold. Der har været en tilbøjelighed til i livsløbsforskningen at lægge vægten på centrale transitions punkter og mønstre i individuelle livsmønstre. Derfor konkluderes det at det er nødvendigt i højere grad at se på livsløbets resultater på det kollektive eller det samfundsmæssige niveau såvel som den sociale strukturering og sociale konstruktion af alder (Ibid). Thorsen kalder denne tendens i livsløbsforskningen for »livsløbsreduktionisme« (Thorsen, 2005: 76) Med Thorsens egne ord: »Aldring er en stadig reorientering i et socialt landskap i forandring« (Ibid: 71).

Den fælles fortælling om »det gode liv« som gammel

I den fælles fortælling om »et godt liv« som gammel ligger en fortælling som afspejler kulturelt accepterede værdier, og derfor er den bærer af et sæt af positive konnotationer. I fortællingen ses hvilke ord de interviewede bruger til at beskrive »det gode liv« som gammel; en slags *general* opskrift på det vellykkede ældreliv eller dagens normative ideologi. Denne udgave er selvsagt præget af vor tid – nutiden – men bærer samtidig fortidens betydninger i sig. »De ord, vi bruger, og de billeder, vi tegner, danner grundlaget for de historier, vi fortæller som ældre« (Blaakilde, 1999: 85). Selvom vi måske skifter nogle ord ud i den store fortælling, er det alligevel vanskeligt at undgå, at de gamle ords betydninger ikke fortsat ligger under de nye ord (Ibid).

Ved de første gennemlæsninger af materialet var det slående så ofte ordet »aktiv« blev nævnt – både direkte og indirekte. At være aktiv betyder »at være i gang« eller »at være i bevægelse«. En kvinde i slutningen af 30'erne svarer følgende på spørgsmålet om, hvorvidt hun tænker over det, at hun bliver ældre:

IP: Selvfølgelig tænker man da på, hvordan man gerne vil være, når man engang bliver ældre. Jeg vil da ikke være en af dem, der bare sætter mig. Jeg vil da foretage mig et eller andet.

I: Hvad kunne det være for eksempel?

IP: Jamen ældre mennesker har jo altid fantasi om noget, når de bliver gamle. Så vil de jo gerne lære enten at kniple eller spille harmonika. Jeg behøver ikke gå længere end til min mand, for det er hans drøm, når han bliver ældre. Man skal i gang med noget, man skal ikke bare sætte sig, for så bliver man hurtig gammel. Så man skal

have noget at give sig til den dag, hvor man går af. Men hvad jeg så lige finder på, det ved jeg ikke, men jeg vil da ikke bare sætte mig.

Som det fremgår af svaret er det afskrækkende på ens gamle dage fænomenet »stilstand«. Det er det interviewpersonen gentagne gange kalder *at sætte sig*. Den samme kvinde fortæller også at hun håber at kunne klare sig selv og fortsætter:

Men kommer der så en dag, hvor jeg ikke kan klare mig selv længere, så vil jeg også forvente at få noget hjælp. Jeg vil da ikke bare puttes hen i et hjørne.

Det fremgår af ovennævnte interviewuddrag, at forestillingen om det stille liv der er gået i stå, blot fordi man er blevet ældre, eksisterer som et skræmmebillede. Det at blive gemt hen i et hjørne er det samme som at man skal gemmes af vejen, at man er usynlig og at man vender ryggen til verden.

Som nævnt er det et mere generelt mønster blandt de interviewede i næsten alle aldre. De ældste medvirkende bruger dog ikke ordet »aktiv“, men i stedet vendingen »at være i gang«.

Uafhængighed er en anden værdi som går igen i materialet. Dette betyder, at man ikke behøver bede andre om hjælp. Afhængighed af andre, hvad enten det er familien, vennerne eller staten ses som noget negativt.

En kvinde på 30 år besvarede spørgsmålet om sine egne forventninger på følgende måde:

Ja, men hvis jeg selv skulle bestemme, hvordan jeg skulle have det som ældre, så skulle jeg være en af de her aktive ældre, der ikke havde brug for så meget hjælp og kunne klare mig selv. Jeg skulle have sparet op til alderdommen, så jeg også kunne være så aktiv så længe som muligt. Jeg har heller ikke lyst til at være hverken en byrde eller belastning for samfundet. Jeg vil da også helst klare mig selv så meget som jeg kan.

Autonomi er også en af værdierne som hører »et godt liv« som gammel til. Når der blev spurgt ind til hvilken indflydelse den interviewede kunne tænke sig at få på den evt. fremtidige hjælp, er svarene meget ens: »Så megen indflydelse som muligt«. Dette afdækker det generelle ønske om at have medindflydelse og retten til at bestemme selv.

En fjerde værdi, som hyppigt blev nævnt er værdighed og respekt. En kvinde i slutningen af 20'erne siger følgende:

... Så håber jeg, at folk, der kommer i mit hjem, hvis de skal hjælpe mig, ikke taler hen over hovedet på mig. Taler til mig og ikke glemmer, at bare fordi jeg måske

savler eller sidder i kørestol, så kan det godt være, at jeg stadigvæk har forstand, en mening, en holdning og en værdighed. Jeg tror meget det der med værdigheden, at det er jo stadigvæk mennesker.

En anden interviewperson, som var i begyndelsen af 60'erne fortalte følgende:

... Jeg synes nemlig, at det er så rart, som det har været i mange år, at jeg bliver hørt, at folk hører, når jeg siger noget. At jeg ikke er bange for at sige noget, det synes jeg er så rart, så det vil jeg nødtigt give slip på, altså andre menneskers respekt.

En mand i midten af 30'erne omtaler ældre mennesker således

... På gaden, der lægger jeg simpelthen ikke mærke til dem.

At værdighed og respekt hører med til den fælles fortælling afslører at vi netop ser alderdommen som en uværdig livsfase med manglende respekt fra omgivelserne. Er man ikke funktionsdygtig i samfundet og er man tilmed blevet gammel og grå kan man ikke forvente at blive behandlet som et myndigt og synligt individ.

Tætte familiebånd hører også med. Det fremstår som attraktivt hvis der er hyppig kontakt til børn, børnebørn og oldebørn. Selvom samværet også kan vedrøre andre former for fællesskaber er det drømmen at det især er med ens slægtninge, at man har den nære og tætte kontakt.

Den sidste af de generelle værdier, som fremhæves som afgørende for en positiv forventning til alderdommen, er frihed.

En kvinde, som kan se frem til endnu ca. 20 år på arbejdsmarkedet fortæller:

... Jeg har sgu' nok en drøm, at »nej'', når jeg ikke gider arbejde mere, så gider jeg ikke at arbejde mere, så skal jeg bare gå og hygge mig og have det rart. Vi har ikke bil min mand og jeg, så vi skal ud og køre med HT; i dag tager vi til S.... og i morgen tager vil til H....og så tager vi bussen ud og oplever et eller andet (griner).

Når denne værdi fremanalyseres i materialet hænger den sammen med det faktum at man ikke længere skal være 37 timer på en arbejdsplads, men nu pludselig har fået »sin egen tid«. ¹⁵ Det er ikke kun det at man får de nævnte timers frihed forærende, men også det at børnene sædvanligvis er fløjet fra reden. Har man syge forældre kan det offentlige træde til. På et eller andet sæt er man løsrevet fra, hvad man tidligere måske syntes udgjorde en begrænsning for ens handlefrihed. ¹⁶

Alle de ovennævnte temaer som handler om »et godt liv« som gammel har den kerne, at vi hele tiden er i gang med at opbygge vores eget liv på en fremskridts-

optimistisk måde. Man ser fremad og ønsker ikke at blive mindet om at livet ikke varer evigt. Men alder knyttes implicit sammen med tab af status, værdi som menneske, indflydelse og manglende social kontakt.

Aktivitetsmantraet

Man kan spørge sig selv hvorfor der er denne hyppige brug af begrebet »aktiv«. Hvordan skal vi forklare at mennesker med meget forskellige baggrunde og i forskellige livsfaser, generelt fremhæver »aktivitet« som en forudsætning for at leve »det gode liv« som gammel? ¹⁷

En forklaring på det kan være den såkaldte biomedikalisering. (Blaakilde, 2004: 74). Ved dette begreb forstås, som allerede påpeget, at alderdommen i biologisk forstand er lig med en sygdomsfase og som følge deraf i »sociologisk forstand en afvigelsestilstand med indbygget svækkelse og sociale problemer«. ¹⁸ Det er den før nævnte alderstrappe eller forfaldstanke som ligger bag. ¹⁹

En anden forklaring kan findes i den protestantiske etik. ²⁰ Vi har flere faste vendinger, som alle afspejler, at det er ønskeligt »at være i gang«. En af de mere kendte er vendingen: »lediggang er roden til alt ondt«. Den erindrer os om at vi er børn af den protestantiske etik. Som bekendt omhandler den protestantiske etik idéen om prædestinationslæren, altså det at Gud på forhånd havde udvalgt dem, der skulle i himlen, og at man i livet på jorden konstant søgte efter tegn på, at man var blandt de heldige, der skulle op til Gud og ikke den anden vej. Et sådant tegn kunne netop være, at man havde succes med sit arbejde og derfor var i stand til at tilvejebringe velstand. Max Webers pointe er således at den protestantiske etik var med til at skabe en kaldsetik i forhold til arbejdet. Hermed var grunden lagt til det kapitalistiske samfunds opkomst med rod i en arbejds- og opsparringsetik. En sådan kaldsetik er med til at fremme flid og sparsommelighed og skærper samtidigt opmærksomheden på, at tid er penge (Weber, 1981).

Hermed ser vi tydeligt at det anses for positivt at »være i gang«. Man må ikke spille sin tid. Godt nok kan man med rette påstå at som folkepensionist eller som efterlønsmodtager behøver man ikke at arbejde mere, men ikke desto mindre føres værdierne om foretagsomhed og aktivitet fra arbejdslivet med ind i det senere liv. At denne arbejdsetik er så dybt rodfæstet siger noget om den store værdi, arbejdslivet tillægges generelt i livet. Ifølge landets love og vedtægter er det fuldt ud legitimt, men ifølge de kulturelle forestillinger er det ikke. Nogle vil måske påstå at det nærmest virker som om, at bare man som gammel synes at være i gang

med et eller andet, er det positivt og det fuldstændigt uafhængigt af, hvorvidt aktiviteten har en mening for den enkelte. Det kan være en aktivitet for aktivitetens egen skyld. En sådan forestilling kan resultere i, at der lægges et pres på den enkelte om at synliggøre sin aktive færden. Dette perspektiv kan måske være med til at maskere, frem for at formindske, alderdommens eventuelle meningstomhed (Povlsen & Hoff, 2004: 246). Man kan i forlængelse af dette sige, at det er blevet ældre menneskers pligt at *performe* en høj grad af aktivitet, både fordi det giver den enkelte status, og fordi det kæmper imod en evt. opfattelse af en samfundsmæssig »ældrebyrde«.

Ovenstående skal ses i nær sammenhæng med den fortælling der er udviklet om, hvilke mennesker, der har værdi i samfundet, og hvilke der ikke har. Der eksisterer en slags kronologisering af livsløbet. (Blaakilde, 2004: 78). Modellen består af fire faser i livet: barndom (skole), ungdom (uddannelse), voksenliv (arbejde) og alderdom (pensionering). I barndommen nyder man, i ungdommen nyder/yder man, i voksenlivet yder man og i alderdommen nyder man. Det væsentlige er at det er, mens man »yder“, at man betragtes som et fuldgyldigt og aktivt medlem af det produktive samfund, og det er således også her, man har den højeste status i det danske samfund. Er man ikke produktiv, effektiv, aktiv og ydende, tilhører man alderskategorier som nyder og dette er ikke statusgivende (ibid.).

En anden forklaring på ovenstående interesse for begrebet aktivitet er det fokus vi i dag har på kroppen som identitetsmærke. At kunne disciplinere og kontrollere sin krop er et mål i sig selv. Således har vi en forestilling om at fysisk bevægelse er en forudsætning for at leve godt og at leve i lang tid. I det 20. århundrede er vi gået fra at betragte den aldrende krop som en produktion/arbejdskrop til at være en forbrugs/fritidskrop (Povlsen & Hoff, 2004). Fra ca. 1980'erne begynder vi at anskue kroppen som formbar gennem hele livet. Man behøver ikke nødvendigvis at kunne se at man er blevet ældre, idet blot man følger forskrifterne for et aktivt liv – derved kan man i højere grad bevare illusionen om et evigt ungdommeligt udseende.

Nok er der ikke blevet spurgt ind til hvad »det dårlige liv« som gammel er, men ikke desto mindre kommer det frem i materialet gennem det, som ikke siges eller siges mellem linjerne. Meget af den implicite viden er allerede blevet antydet. På baggrund af materialet kan det konkluderes at »det gode livs« negation er:

At være en byrde for samfundet, at være afhængig af andre, at være passiv, at mærke kroppens forfald og blive ramt af sygdom, at være ensom, at mangle respekt fra omgivelserne, at blive umyndiggjort, at miste identitet ved institutionalisering. Negationen er så at sige »at miste sig selv« eller at miste livet.

Døden og livet.

Når dette aktivitetsparadigme står så stærkt, hænger det overordnet sammen med at et af dagens ældrebilleder har elendighed som baggrundstæppe.²¹ Er man gammel eller ældre er man i dette portræt per definition syg, svækket og inaktiv. Flere af de medvirkende i undersøgelsen bruger billedet med den aldrende som sidder sammensunken og hengemt. Omverdenen har glemt ham eller hende og den ældre har også selv vendt ryggen til verden.

Bag aktivitetsparadigmet ligger som nævnt forfaldstanken, men et spadestik dybere ligger der en fælles kulturel fortrængning af døden. Nok er det ikke et generelt mønster at de interviewede taler eksplicit om døden, men i og med såvel alderdommen, som høj alder indeholder en slags modfortælling, der indeholder alt det, vi forbinder med »det dårlige liv« som gammel, kan den fælles fortælling ses som en måde ikke at forholde sig til døden eller at fortrænge den. At miste identitet, at miste sig selv - disse tab som »det gode livs« negation indeholder - kan ses som udtryk for angsten for at miste livet.

Synet på døden har ændret karakter gennem tiderne og er gået fra at være en relativ naturlig del af livet og dagligdagen til at blive et tabu (Jacobsen, 2004). Med inspiration fra Philippe Ariés berører Jacobsen den bortgemte eller forbudte død; den udgave af døden som hører det 20. århundrede til og som kulminerer i efterkrigstidens velfærds- og overflodssamfund. Det er parallelt med lægevidenskabens landvindinger at man begynder at betragte døden som en sygdom og som noget, der helst ikke skal ses. Er man døende gemmes man bort på hospitaler så ikke-døende ikke behøver at forholde sig til det faktum, at døden kommer til os alle. Vi kan fortsætte som om intet er hændt, hvilket vil sige fremskridtsorienteret og i hastigt tempo.

Jacobsen siger om dette følgende:

De familiære rammer er udskiftet med det kliniske, det sociale fællesskabs åbenlyse sorg er afløst af den stille og private sorg, og døden som en naturlig afslutning på livet er udskiftet med døden som en sygdom, som et fremmedlegeme og som noget ganske unaturligt (Jacobsen 2004: 256).²²

I dette citat kunne man også udskifte »døden« med »livet som gammel« eller »alderdommen«.

I forbindelse med det teoretiske perspektiv som denne artikel har redegjort for, mangler der fortsat en tydeliggørelse af den enkeltes historie i historien og det at være tæt på døden. Som nævnt rummer livsløbstilgangen muligheden for at

udfolde variation og dermed også individets begrundelse for og forklaring af den mening, som den enkelte selv tilskriver tilværelsen. Hvor man står i livsløbet, hvordan ens livsløb har formet sig og endelig i hvor høj grad man har følt og føler dødens nærvær i sit hverdagsliv vil de følgende tre eksempler indkredse. Igennem de individuelle fortællinger bliver den kulturelle fortrængning af døden og den generelle dyrkelse af ungdommelighed eller den ungdommelige ældre og aktivitet nuanceret og modificeret. På det individuelle niveau er vi måske ikke så dødsfornægtende som den fælles fortælling om det »gode liv« eller »det gode livs« negation anskuet isoleret kan ses som et udtryk for.

Den 99-årige

Normalt anskuer vi oplevelsen af egenkontrol over livet som særdeles vigtig for vores egen psykiske sundhed. Formår vi at tage hånd om problemer, anses det også for at være en positiv ressource (Fromholt, 1998). Herover for står det passive menneske der forbindes med afmagt og opgiven. Fromholt spørger om dette ideal passer bedre på yngre mennesker og deres livssituation end på det gamle menneske? Med disse tab, som høj alder uvilkårligt vil medføre, kan man karakterisere alderdommen som en ophobning af hændelser der ikke kan kontrolleres. Her har Fromholt den pointe at disse grundbetingelser gør, at det lange liv stiller udfordringer til særlige tilpasningsformer, som mere præges af accept og resignation. Hun skriver for eksempel, at det er karakteristisk for interview med 100-årige, at de »tager en dag ad gangen«. Oplevelsen af egen kontrol med fremtiden er skrumpet ind og afløst af en mere deterministisk grundholdning til livet modsat yngre mennesker (ibid, 209).

Dette ses tydeligt hos en kvinde på 99 år som var den ældste medvirkende i undersøgelsen. Kvinden har ikke været religiøs eller hyppig kirkegænger igennem sit lange liv, men fortæller da vi kommer ind på emnet tro:

IP²³... Men så alligevel, så kan man sige, at man har jo alligevel en vis tro – der er jo alligevel noget, der holder hånden over én.

I: Holder hånden over en?

IP: Ja. Man er altså beskyttet på en eller anden måde. Jeg kan tage et eksempel: en dag jeg gik om morgenen, der skulle jeg over vejen. Og så kom der en derfra og jeg var lige nået – der var sådan et stykke til bilen - og så jeg ramte den [sic]- men altså så stod den bomstille. Det var lige som om én der »huggede én i nakken“, og så blev man stående der og så kunne de køre forbi.

I: Så det der med, at du stod stille, det kom simpelthen et eller andet sted fra, så du undgik at blive påkørt.

IP: Ja – men det er måske bare noget jeg tror, det ved jeg ikke.

Kvinden fortæller i interviewet at hun også en anden gang har oplevet, at Gud har holdt hånden over hende i trafikken eller »taget hende i nakken«. Kvinden havde ikke resigneret, men døden og den deterministiske grundholdning var alligevel nærværende i hendes daglige liv. Kvindens høje alder var med andre ord med til at præge hendes fatalistiske religiøse syn. Hendes udsagn vidner også om det håb at der hinsides vil være en, som fortsat holder hånden over hende. De unikke erfaringer kan derfor ses som en forberedelse til selve døden.

De handicappede

To af de interviewede i undersøgelsen lever med et kronisk handicap. Sammenlignet med de øvrige interviewede tegner der sig et anderledes billede af hvad et »godt liv« som gammel er. Eller måske snarere en fornemmelse af hvor langt frem man kan tænke sit liv. Den ene har leddegigt som han fik konstateret som 19-årig. På interviewtidspunktet er han 36 år. Den anden er 47 år og har sklerose. Der er ingen af dem som arbejder og begge er på førtidspension.

Den 47 årige er meget interesseret i jagt og fortæller i løbet af interviewet, at han lige har bestilt en tur til Polen. Efter at han fik konstateret sklerose har han været en del i både Skotland, England og Polen for at dyrke denne hobby. Han medgiver, at det kan være besværligt:

... Men når man gerne vil, og når man ved, at man kommer til at sidde uden at kunne nogle ting, så er det med at få det gjort, inden man bliver så ringe. Det er sådan nu, at jeg næsten ikke kan nogle ting, men jeg skal sgu' lige have den tur med. Jeg vil gerne prøve at skyde en kronhjort, og der skal jeg tage til Polen for at gøre det. ...

Med den 36-årige, som har leddegigt, drøfter interviewereren hvorfor den interviewede mener, at det er usundt som ældre at sidde for meget alene:

Måske er det sundt at blive stimuleret og komme ud og møde nogen, og så komme i gang med et liv. Men jeg vil sige, det er så næsten også mit mantra: et aktivt liv. Men det kan godt være, at man får det, hvis man har en sygdom. Min sygdom er jo startet, og det går altid nedad, altså det vil altid blive forværret. Helbredet vil altid blive forværret, jeg kan aldrig få det stoppet. Det kan godt være, at det bliver stoppet, men jeg har sådan en masse skader at slås med, og det vil jeg have hele li-

vet. Så når jeg ser raske mennesker, der ikke bruger det til noget, så er mit mantra, jamen for helvede så brug dog livet, brug det til et eller andet!

Den 36-åriges passion er at rejse med henblik på at vandre. Han har bl.a. været i Sydamerika og i Frankrig.

Generelt for de to handicappedes forestillinger om et »godt liv« som gammel er at livet ikke er noget man tager for givet. Bevidstheden om at ens sygdom forringer mulighederne for at gøre det man gerne vil, betyder at man ikke taler om et »godt liv« i fremtiden. Et »godt liv« skal leves nu, inden det er for sent. Man har ikke råd til at vente. Her er det måske ikke selve døden der eksplicit refereres til, men den er alligevel allestedsnærværende i den manglende tidshorisont, det kropslige forfald og de alvorlige sygdomme. At man så relativt tidligt i livsløbet helliger sig det bedste man ved, er her det bemærkelsesværdige i de to mænds beretninger. Deres handicap gør at man udfordrer de kulturelle stier eller de »sociale klokker«; det der normalt anses for at være en alderspassende opførsel.

Den 57-årige

En af de interviewede har oplevet at få døden tæt ind på livet. At han snart nærmer sig de 60 år og ligeledes har denne oplevelse med i sin bagage er de forudsætninger han taler ud fra. I forbindelse med et spørgsmål som handler om hans egne holdninger til at blive ældre, siger han:

Jamen, det er jo en angst for slutningen. Det har jeg personligt en angst for. Hvis man ser 20 år frem, så er jeg 77, og hvad så? Der er 20 år tilbage og det er egentlig så kort tid, for man vil gerne nå så forfærdeligt meget. Dengang man var 0 år, der havde man hele livet foran sig, men når man er 57, så har man måske levet 80% af sit liv. Det er en angst for at blive gammel, det er det i hvert fald for mig.

Manden overlevede en blodprop som 50-årig, en erfaring som lærte ham, hvad der er væsentligt og hvad der er uvæsentligt her i livet. Om selve opholdet på sygehuset fortæller han følgende:

... Jeg skulle så bedøves, og der holdt jeg nogle sygeplejersker i hånden og stillede en masse spørgsmål. Men der sagde de, at det havde jeg også ret til at gøre, for jeg havde jo kun et liv. Så derfor havde man lov til at være kritisk og tage vare på det ene liv, man havde. Vi gjorde så de 14 dage til en oplevelse, så min kone var deroppe med mig. Der skulle så gå 5 dage til undersøgelsen og så skulle jeg ligge der 10 dage efter operationen. Og der må jeg sige, at det har været en af de bedste tider, vi har

haft sammen - for det at være sammen om sådan noget problematisk der, så finder man sammen på en helt ny måde igen. Jeg blev flyttet ind på en enmandsstue, og der blev jeg så passet og plejet af min kone og alle de her sygeplejersker. Og min kone var så god til at tale med alle folk deroppe, så da vi skulle sige farvel til dem, da jeg skulle overføres til Haderslev på rekreation, der var det slet ikke til at bære. Så er det lige pludselig nogle andre livskvaliteter, der kommer op i en ...

I det sidste eksempel ser vi hvorledes en 57-årig mand, som har været meget tæt på døden, finder frem til måske netop livets perspektiv. Oplevelsen med indlæggelsen og operationen skabte både en usædvanlig nærhed i ægteskabet og ligeledes mellem personalet og ham selv. Den livstruende sygdom får ham til at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt. Nok fremgår det af mandens udtalelser at angsten for døden er til stede, hvilket er på linie med »det gode livs« negation, men samtidigt er oplevelsen med til at give livet dybde. Efter denne skelsættende hændelse i livsløbet tages aspekter op til revision og der foretages nye valg. Oplevelsen eller overgangen er et betydningsfuldt vendepunkt i tilværelsen.

Generelt vidner erindringen og personens fortælling om sig selv om at det levede liv og fortiden har betydning for det jeg, som der fortælles om. I forhold til erfaringer med døden eller at være tæt på den ser vi også, hvilken betydning det har, om man står midt i livet eller om man står ved livets afslutning. Den mere fatalistiske eller religiøse forholden sig hertil skal netop også ses på baggrund af den historiske tid som den 99 årige har levet sit liv i.

Med de to personer, som begge har en kronisk lidelse er døden allestedsnærværende, i den forstand at der ikke er nogen tid at spille. Man venter ikke på »det gode liv“, men bevidstheden om at handicappet dagligt forværres, gør, at man vælger det gode liv nu og her og man følger ikke det livsløb, som ellers udgør den kulturelle sti i en dansk sammenhæng.

Sammenfattende illustrerer de tre eksempler hvordan individer aktivt præger og former det normative grundlag. Således er samfundets fortælling netop en fortælling, som bevæger sig på et overordnet generelt niveau. I de ovennævnte tre eksempler ser vi også den generelle fortælling om »et godt liv« spejle sig, men det er i den individuelle fortælling og det levede liv, at nuancerne og forskellene fortælles frem.

Konklusion

Materialet viser at den fælles fortælling om »den gode« alderdom, det vil sige samfundets uproblematiserede og ureflekterede fortælling om, hvordan livet gerne skulle forme sig, når man nærmer sig alderdommen, består af et liv i bevægelse. Det er ligeledes præget af aktivitet, uafhængighed, autonomi og frihed. Man ønsker også et liv i alderdommen med nærvær og samvær med familiemedlemmer samt et liv hvor man behandles med respekt og værdighed. Dette er de generelle ønsker til et godt liv som gammel.

Bag alle disse værdier, hvor det ultimative skræmmebillede er den totale stilstand, ligger en tankegang, som ser øget alder og svækkelse som uløseligt forbundne. Det kan også tolkes som en angst for afslutningen på livet eller en fortrængning af selv samme. Forestillingen om høj alder og svækkelse som uløseligt forbundne er i artiklen blevet omtalt som biomedikalisering. En sådan tankegang er årsag til at vi betragter aldringen som lig med fysisk og kropsligt forfald. Samtidig skal denne forfaldsideologi også komplementeres med en udvikling hvor ældre mennesker opfordres til at udvise en høj grad af fysisk aktivitet for netop at mindske forfaldet.

Viser man eksplicit at man har trukket sig tilbage for at nyde sit otium og dase dagen lang, skal man ikke regne med, at omgivelserne vil nikke anerkendende. Tvært om er man allerede som ældre per definition udsat for en stigmatisering som man i og for sig forventes at kompensere for ved at dyrke kroppen, som om den vil forblive ung for altid. Aktivitetsmantraet, som gennemstrømmer alle livsfaser, er blevet en del af vor kulturelle og historiske arv.

I forbindelse med de enkeltstående personers erfaringer med sygdom og/eller dødens nærvær, fremgår det hvor stor betydning den enkeltes erfaring har for de personlige forestillinger om livets ophør og »det gode liv«. Det er i det enkelte menneskes beskrivelse af sit livsløb - og med baggrund i den på interviewtidspunktets gældende livsfase - det skal forstås, hvorfor »det gode liv« før døden og selve døden anskues på følgende måde. Her ses hvordan det at have oplevet at være tæt på døden og/eller det kropslige forfald afspejler en større variation i vores omgang og vores forhold til døden, som nuancerer den fælles fortrængning af livets endeligt. På baggrund af specifikke oplevelser som interviewpersonernes fortællinger indeholder, facetteres vores »det gode livs« negation. Livet leves og man får erfaringer og indsigter som er med til at definere ens videre livsløb og valg i tilværelsen.

Noter

- 1: På baggrund af undersøgelsen udkom bogen »Et godt liv som gammel« (Author, 2006), Syddansk Universitetsforlag.
- 2: Nogle af de forskere, som har arbejdet med alder ud fra et psykologisk, socialt og historisk perspektiv i Danmark medvirkede som interviewpersoner i undersøgelsen. Karen Munk (gerontopsykologi), Christine E. Swane (kulturgerontologi) og Henning Kirk (medicinsk/historisk tilgang). Derudover medvirkede også Bernard Jeune og Kaare Christensen, som begge repræsenterer den medicinske tilgang.
- 3: Se Greve & Gregersen (1999) og Olsen (2003).
- 4: Undersøgelsen var finansieret af Socialministeriet, ÆldreForum og Styrelsen for Social Service.
- 5: Livsløbsforskning baseret på livshistorier har haft en særlig rolle i USA, især inden for den sociologiske tradition med rødder helt tilbage i Chicagoskolens studier i 1930'erne (Thorsen, 2005). I den amerikanske tradition er Glen H. Elders, Jr., livsløbsforskningens »grand old man«. I europæisk livsløbsstradition har navne som Walter R. Heinz og Gunhild O. Hagestad været toneangivende.
- 6: I interviewmaterialet til undersøgelsen om »det gode liv« som gammel havde de yngst medvirkende en klar fornemmelse for denne skabelon: hvornår man bør uddanne sig og begynde at arbejde og hvornår man senest skal have stiftet familie og hjem.
- 7: Mens jeg opholdt mig i Taiwan i begyndelsen af 1990'erne blev jeg fortalt, at man kaldte japanske ugifte kvinder, som var blevet 25 år, for »julekager«. Forklaringen var den, at den japanske kulturelle sti foreskrev, at kvinder gerne skulle gifte sig, inden de blev 25 år gamle. Var de ikke blevet det, kunne man sammenligne dem med julekager, som dagen efter selve juleaften smagte for gamle. Hermed ikke være sagt, at alder, forstået som kronologisk alder, er et fremherskende universelt fænomen. Fry (2009) omtaler begrebet »chronocentrism«. Hermed rettes en opmærksomhed og kritik mod, at antropologer kan have for vane at anvende kronologisk alder, hvor den ellers er irrelevant for de pågældende, som studeres. Imidlertid kan kronologisk alder være så indgroet en kategori, at antropologen ikke kan se ud over den og kategorien er jo heller ikke fremmed for det publikum, som senere publikationer primært rettes mod. Med Fry's ord: »The agents of age-explicit societies force their understanding of age onto the members of age – ambiguous societies« (509). Eksemplet fra Taiwan er næppe et eksempel herpå, eftersom julekagebilledet ganske uopfordret blev fortalt til den på daværende tidspunkt 25-årige antropolog.
- 8: Selvom man hører om enkelte kvinder, der bliver mødre efter de 60 år. Et eksempel herpå er den italienske kvinde, som fødte sin søn, da hun var i begyndelsen af 60'erne. Kvinden medvirkede i en udsendelse på DR2, hvor temaet var »gamle« forældre.
- 9: Dette forhold stod også klart i forbindelse med et interview i en dansk sammenhæng med en afghansk flygtning. Han var 45 år gammel på interviewtidspunktet og i Afghanistan er den gennemsnitlige levealder 48 år. Derfor var det svært for ham at gøre sig mange forestillinger om »et godt liv« som gammel – perspektivet var for ham ganske enkelt et andet. I forbindelse med et andet forskningsprojekt interviewede jeg en leder af et projekt, hvis formål det er at forbedre de sociale forhold for stofmisbrugere i Danmark. Projektlederne fortalte, at en projektdeltager havde bedt ham sige det samme til sin begravelse, som han havde hørt projektlederen sige til sin vens begrav-

- else. Denne stofmisbruger levede med døden tæt inde på livet og forberedte derfor også sin begravelse tidligt i livsløbet.
- 10: Blaakilde (2004: 80) refererer til den amerikanske historiker Tamara Hareven, når hun omtaler begrebet »social timing», som svarer til individernes indbyggede »sociale klokker«.
  - 11: Her skal det heller ikke undlades at nævnes, at staten har en stor interesse i at institutionalisere livsløbet for hermed at være bedre i stand til at forme og rationalisere befolkningen ind i en uddannet og overkommelig størrelse af arbejdskraft. I folketællinger gennem det 19. Århundrede i USA fx var der tale om en forøget forfinelse og optagethed af kronologisk alder (Fry, 2009).
  - 12: Alderstrappen kendes allerede som tankefigur i det 13. århundrede, men først i det 16. århundrede og ind til tiden omkring 1.V. bliver det en ofte brugt livsløbsillustration (Petersen: 2008). Den mere normative tolkning slår først for alvor igennem med det 19. og det 20. århundredes anerkendelse af den kronologiske grænsemærke med direkte samfundsmæssige konsekvenser.
  - 13: Undersøgelsen inddrog også tre andre grupper nemlig 1) Politikere; landspolitikere samt formand og næstformand i KL (Kommunernes Landsforening) 2) Bidragydere til den offentlige debat om alder og 3) Aldringsforskere fra forskellige videnskabelige discipliner.
  - 14: See Author 2006: 199-2004 for interviewguides, som blev anvendt til de tre grupper af interviewpersoner, som medvirkede i undersøgelsen. Der var ikke tale om et bestemt teoretisk perspektiv i forbindelse med udformningen af interviewguides. Det analytiske perspektiv blev primært udviklet i forbindelse med tolkningen og analysen af materialet.
  - 15: Selv om vi på det generelle niveau taler om begreber som aktivitet, uafhængighed, autonomi, værdighed, tætte familiebånd og frihed så kan indholdsbestemmelsen af de enkelte begreber og for den enkelte meget vel være forskellig. For eksempel har studier foretaget af Fisk & Abbot (1998), som der refereres til i Tanner (2001), og studier af Grewal, Nazroo, Bajekal, Blane & Lewis (2004) vist, at hvad man nøjagtigt forstod ved »uafhængighed » varierede. Men selvom Fisk & Abbot fandt disse forskelligheder, var der dog samtidig visse ligheder eller fælles værdier knyttet til begrebet.
  - 16: Bagsiden af medaljen kan så være, at denne løsrivelse også kan være forbundet med tabsoplevelser, for eksempel tab af status, sociale kontakter og arbejdets eller børneopdragelsens indhold i tilværelsen.
  - 17: Det ligger uden for denne artikels rammer at gå i dybden med samtlige værdier. Værdien »aktivitet« var som nævnt også den mest dominerende i materialet og kan heller ikke ses løst fra især uafhængighed og autonomi.
  - 18: Blaakilde refererer her til Estes & Binney (1989).
  - 19: I 1891 får Danmark som det første land i verden en fuldt offentligt finansieret alderspension for værdigt trængende mennesker over 60 år (Blaakilde, 1999: 26ff). Denne foranstaltning hænger godt sammen med, at det biomedicinske blik på alderdommen bliver det fremherskende. Præmissen for den offentligt finansierede alderspension var den forestilling, at med en bestemt alder har man ret til alderdomsforsørgelse, idet man regnes for at være uarbejdsdygtig. Dette blik betyder, at fokus flyttes fra alder i relation til arbejdsmarkedet over til sygdom i såvel fysisk som psykisk forstand. Hermed kan den stærke forestilling om, at en forudsætning for at have en god alderdom er *aktivitet*, forklares som værende en del af vores historiske, kulturelle og sågar politiske arv. Man vil måske nok friheden, men ikke forfaldet.

- 20: Her refereres til Max Webers berømte værk: »Den Protestantiske Etik og Kapitalismens Ånd«.
- 21: Se Charlotte Wien: »Ældrebilledet i medierne gennem 50 år. En undersøgelse af ældrestereotyper i dagbladene fra 1953 til 2003 (2005). Se for eksempel pp 84 ff.
- 22: Man kan nu også i begyndelsen af dette årti læse om, at efter den massive fortrængning af døden er den på vej ud af skabet. Man taler om, at døden nu er blevet genopdaget og dødsforskere fra forskellige fag taler om, at døden nu er genstand for en »omfattende mutation i de kollektive følelser« (Stensgaard, 2005). I samme avis og i samme udgave kan man så i øvrigt også læse, at en forsker ved navn Aubrey de Grey forsker i ekstrem forlængelse af livet - helt op til de 1000 år!
- 23: IP står for interviewperson og I for interviewer.

Litteraturliste

- Bauman, Z. & May, T. (2003) *At tænke sociologisk*, Hans Reitzels Forlag.
- Berger, P.L. (1963). *Invitation to Sociology. A Humanistic Perspective*, Anchor Books, New York.
- Blaakilde, A.L. (1999). *Den Store Fortælling om Alderdommen*. Munksgaard.
- Blaakilde, A.L. (2004). Løber tiden fra Kronos? Om kronologiserings betydning for forestillinger om alder *Tidsskrift for Kulturforskning*, 3. 1, 67-85.
- Blaakilde, A.L. (2005). At leve er at rejse – efter en plan. *Gerontologi* 3: 12-15.
- Bourdieu, P. (1987). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Christensen, M.K. (2004). Når alderen indhenter én. Semiotisk inspiration i analysen af kvalitative interview om kropslighed og aldring. *Dansk Sociologi* 15,4: 10-22.
- Collins, R. (2000). *Max Weber – personen og forfatterskabet*, Hans Reitzels Forlag.
- Dahler-Larsen, P. (2002). *At fremstille kvalitative data*. Odense Universitetsforlag.
- Dannefer, D. (2003). Whose Life Course Is It, Anyway? Diversity and "Linked Lives« in Global Perspective. In: R. A. Settersten (Jr.) (Ed.) *Invitation to the Life Course. Toward New Understandings of Later Life* (pp. 259-268). Baywood Publishing Company, Inc. Amityville, New York.
- Dannefer, D. & Kelly-Moore, J.A. (2009) : Theorizing the Life Course: New Twists in the Paths. In V. L. Bengtson, M. Silverstein, N.M. Putney, N.M. & D. Gans (Eds.) *Handbook of Theories of Aging* (pp.389-411) Springer Publishing Company, New York.
- Elder, G.H. (Jr). (2002). Historical Times and Lives: A journey through time and space. In E. Phelps, F. Furstenberg, (Jr) & A. Colby (Eds.), *Looking at lives. American Longitudinal Studies of the Twentieth Century* (pp. 194-219). Russell Sage Foundation New York.
- Elder, G.H. (Jr) (2003). The life course in time and place. In: W.R. Heinz & V.W. Marshall (Eds.), *Social Dynamics of the Life Course. Transitions, Institutions, and Interrelations* (pp. 57-73). Aldine De Gruyter, New York.
- Elder, G.H. (Jr.) & Johnson, M. K. (2003). The Life Course and Aging: Challenges, Lessons, and New Directions. In: R. A. Settersten, (Jr.) (Ed.), *Invitation to the Life Course. Toward New Understandings of Later Life* (pp.49-81). Baywood Publishing Company, Inc. Amityville, New York.
- Elder, G.H. (Jr), Johnson, M. K. & Crosnoe, R. (2004). The Emergence and Development of Life Course Theory. In: J. L. Mortiner, & M.J. Shanahan (Eds.), *Handbook of the Life Course* (pp. 3-19). Springer, USA.

- Estes, C.L., Biggs, S. & Phillipson, C. (2003). *Social Theory, Social Policy and Ageing. A critical introduction*, Open University Press.
- Featherstone, M. & Hepworth, M. (1995). The Mask of Ageing and the Postmodern Life Course. In M. Featherstone, M. Hepworth & B. S. Turner (Eds.), *The Body. Social Process and Cultural Theory* (pp. 371-389). Sage Publications, London.
- Fromholt, P. (1998). Senlivet og forestillingen om den gode alderdom. In A.L. Blaakilde, & C.E. Swane (Eds.): *Aldring og ældrebilleder – mennesket i gerontologien* (pp. 193-211). Munksgaard.
- Fry, C.L. (2003). The Life Course as a Cultural Construct. In: R. A. Settersten, Jr. (Ed.), *Invitation to the Life Course. Toward New Understandings of Later Life* (pp. 269- 294). Baywood Publishing Company, Inc., Amityville, New York .
- Fry, C.L. (2009): Out of the Armchair and Off the Veranda: Anthropological Theories and the Experiences of Aging. In V.L. Bengtson, M. Silverstein, N.M. Putney and D. Gans (Eds.) *Handbook of Theories of Aging* (pp. 499-515). 2nd edition, Springer Publishing Company, New York.
- Glaser & Strauss (1962). *The Discovery of Grounded Theory*. Aldine, Chicago.
- Greve, P.K. & Gregersen, R.L. (1999) *Fremtidens Seniorer i Danmark*. ÆldreForum/ Pricewaterhousecoopers.
- Grewal, J., Nazroo, J., Bajekal, M., Blane, D. & Lewis, J. (2004). Influences on Quality of Life: A Qualitative Investigation of Ethnic Differences among Older People in England. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 30 (4), 737-761.
- Hagestad, G.O. (1991): Dilemmas in Life Course Research. An International Perspective. In Heinz (Ed.) *Theoretical Advances in Life Course Research* (pp. 23-57), Deutscher Studien Verlag, Weinheim.
- Hagestad, G. O. (2002). I det lange løb – et livsløbsperspektiv på aldring. *Aldring og Livsløb* (1), 2-5.
- Heinz, W.R.: Status Passages, Social Risks and the Life Course. A Conceptual Framework. In Heinz (Ed.) *Theoretical Advances in Life Course research* (pp. 9-22), Deutscher Studien Verlag, Weinheim.
- Higgs, P., Hyde, M., Wiggins, R. and Blane, D. (2003). Researching Quality of Life in Early Old Age: The Importance of the Sociological Dimension. *Social Policy & Administration*, Vol. 37, No. 3, 239-252.
- Jacobsen, M.H. (2004). "Fra den værdige til den uværdige død": In: C. E. Swane, A. L. Blaakilde & K. Amstrup (red.). *Gerontologi. Livet som gammel* (pp. 253-264). Munksgaard.
- Katz, S. (1995). Imagining the life-span. From premodern miracles to postmodern fantasies. In: M. Featherstone, & A. Wernick (Eds.) *Images of Aging. Cultural Representations of Later Life* (pp. 61-75).
- Kirk, H. (2000). Ældres aldringsmuligheder: Funktionsevne frem for alder. In: *Ældre efter år 2000 – fra forskning til seniorpolitik* (pp. 38-41). Rapport fra symposium den 5. november 1999. Udgivet af ÆldreForum.
- Kirk, H. (2004). Alderskurver og Livsløb. In C.E. Swane, A.L. Blaakilde & K. Amstrup (Eds.) *Gerontologi. Livet som gammel* (pp. 44-53). Munksgaard.
- Miles, M.B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis. An Expanded Sourcebook*. Sec. Edition (pp. 239-244). Sage Publications.
- Mortiner, J.T. & Shanahan, M. J. (2004). Preface. The Impetus for this handbook. In: J.L. Mortiner & M.J. Shanahan (Eds.), *Handbook of the Life Course* (pp. xi-xvi). Springer, USA.

- Nielsen, M.K. (2006). *Et godt liv som gammel*. Syddansk Universitetsforlag.
- Olsen, H. (2003). *Ønsker og forventninger til det »gode liv« i alderdommen. Et litteraturstudie om holdningsmålinger i dansk forskning, udredning mv.* Socialforskningsinstituttet 03:26, København.
- Petersen, J.H. (2008). *Velfærd for Ældre. Holdning og handling*. Syddansk Universitetsforlag.
- Philipson, C. & Baars, J. (2007). Social theory and social ageing. In: J. Bond, S. Peace, F. Dittmann-Kohli & G. J. Westerhof (Eds.) *Ageing in Society. European Perspectives on Gerontology* (pp. 68-84), 3rd edition, Sage Publications.
- Povlsen, J. & Hoff, M. (2004). Krop, Sundhed og Alderdom. In: Swane, C.E., Blaakilde, A.L. og Amstrup, K. (red.) *Gerontologi. Livet som gammel* (pp. 243-264). Munksgaard.
- Settersten, R.A. (Jr.) (2003). Propositions and Controversies in Life-Course Scholarship. In: R.A. Settersten (Jr.) (Ed.) *Invitation to the Life Course. Toward New Understandings of Later Life* (pp. 15-45). Baywood Publishing Company, Amityville, New York.
- Smith, Maier, Jopp (2002) Health and Well-Being in the Young Old and the Oldest Old. *Journal of Social Issues*, Vol. 58, No. 4: 715-732.
- Stensgaard, P. (2005). Døden er levende. *Weekendavisen* 2. – 8. December.
- Tanner, D. (2001). Sustaining the self in later life: supporting older people in the community. *Ageing and Society*, May, 21, 255- 278.
- Thorup, K. (2003). *Ingenmandsland*, Gyldendal.
- Thorsen, K. (1997). *Livsform, livsløp og livstema som anvendte forskningsbegreber. Med eksempler fra gerontologisk forskning*, Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA, Skriftserie 9).
- Thorsen, K. (2005). Et livsløpsperspektiv på aldring. *Nordisk Psykologi* 57 (1), 64-85.
- Weber, M. (1981). *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*. Gyldendal, Norsk Forlag.
- Wien, C. (2005). *Ældre billedet i mediene gjennom 50 år. En undersøgelse af ældrestereotyper i dagbladene fra 1953-2003*. Syddansk Universitetsforlag.